

9. Степаненко С.Г., Білкун Д.Г., Яник Я.М., Тимошук Ю.Т. Дослідження пожеж: довідково-методичний посібник. К. : «Пожінформ-техніка», 1999. 224 с.

10. Климась Р.В. Запровадження критеріїв дослідження пожеж дослідно-випробувальними лабораторіями. *Запобігання надзвичайним ситуаціям і їх ліквідація*: Матеріали науково-практичного семінару. Харків : НУЦЗ України, 2018. С 24–26.

11. Наказ Мін'юсту від 08 жовтня 1998 р. № 53/5 «Про затвердження *Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень*» (зарєєстрований в Мін'юсті 03.11.1998 за № 705/3145) (Офіційний вісник України, 1998 р., № 46, ст. 1715).

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Лук'янчиков Є. Д.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри інформаційного права
та права інтелектуальної власності*

*Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
м. Київ, Україна*

Історії людства відомі не поодинокі випадки, коли для з'ясування причин тяжкого захворювання або раптової смерті людини зверталися до обізнаних осіб. Відомості про такі факти містяться в науковій і художній літературі. Так, імператор Східної Римської імперії Іоан Цимиський після чергового походу в Азію раптово тяжко захворів і усі очікували його смерті. Для з'ясування причини захворювання запросили одного з відомих лікарів того часу, який встановив причину захворювання та повідомив найближчим про можливість його вилікувати. На наступний день лікаря знайшли мертвим, біля свого будинку, а хуліганів, що його вбили встановити не вдалося [1, с. 29–30].

З наведеного стає очевидним, що використання знань, якими володіли певні особи для з'ясування обставин захворювання або смерті людини обумовлено об'єктивними обставинами і потребами громади, незважаючи на те, що такого порядку не було закріплено у відповідних нормативних документах. По-друге, це свідчить про особисту небезпеку

для осіб, які володіли такими знаннями. Вже у ті далекі часи не всі прагнули встановити істину певних подій, що зберіглося і до сьогодні.

Вперше поняття «обізнаної особи», яку залучали для з'ясування окремих обставин злочину зустрічається у Зводі кримінальних законів Російської імперії (1832). Висновки, які вони надавали за результатами дослідження, використовуючи свої знання, називали свідченнями та визнавали доказами у судочинстві [2, с. 12]. За такого підходу до використання знань обізнаних осіб ще не йшлося про одну із сучасних форм використання спеціальних знань: залучення спеціаліста до участі у провадженні, або призначення судової експертизи. Отримані від таких осіб відомості розглядалися як свідчення (у сучасному розумінні – показання). Вперше про судову експертизу документів, як одну з форм використання спеціальних знань у кримінальному провадженні згадується у Зводі законів Російської імперії 1857 р. Там зазначалося, що розгляд і дослідження почерків проводиться обізнаними у цій мові особами, яких призначає суд. Далі наводилися вимоги, яким мали відповідати такі особи [3, с. 102]. У подальшому нормативне закріплення можливості запрошення до участі у кримінальному судочинстві обізнаних осіб (володіють спеціальними відомостями або мають певний досвід у науці, мистецтві, ремеслі, промислі або будь-якому занятті) зустрічається в ст. 112 Статуту кримінального судочинства 1864 року. На жаль, у даній нормі не визначено, в яких формах особи, які володіли такими знаннями, могли брати участь у провадженні (спеціаліст, експерт).

З аналізу норм чинного КПК України можна зробити висновок, що під час досудового розслідування особи, уповноважені на його здійснення, можуть застосовувати спеціальні знання безпосередньо або опосередковано, залучаючи до цього обізнаних осіб (спеціаліст, експерт). Розглянемо докладніше питання пов'язані із залученням спеціаліста до участі у кримінальному провадженні.

Відповідно до чинного КПК України спеціалістом є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками і може надавати консультації та висновки *під час досудового розслідування і судового розгляду* з питань, що потребують відповідних спеціальних знань. Цим розширюються можливості використання знань обізнаних осіб слідчим. Якщо в ст. 128¹ КПК України 1960 року йшлося про участь спеціаліста у проведенні слідчих дій, то відповідно до ст. 71 чинного КПК спеціаліст бере участь протягом усього кримінального провадження, складовою частиною якого є досудове розслідування (п. 10 ст. 3 КПК).

Слід також звернути увагу на те, що окрім надання практичної допомоги слідчому в застосуванні технічних або інших засобів спеціаліста можуть залучати для надання консультацій та висновків під час досудового розслідування (ст. 71 КПК), а також під час дослідження

доказів в суді (ст. 360 КПК), що дозволяє стверджувати про процесуальний характер такої діяльності. Саме тому не можна погодитися з думкою А. М. Черенкова про те, що консультаційна допомога обізнаних осіб відноситься до непроцесуальних форм використання спеціальних знань [4, с. 12].

Законодавець передбачив випадки обов'язкової участі спеціаліста у кримінальному провадженні: в допиті малолітньої або неповнолітньої особи (ст. 226 КПК), а ст. 238 КПК – обов'язкову участь в огляді трупа судово-медичного експерта, а у випадку його відсутності – іншого лікаря.

Аналіз норм чинного КПК України дозволяє виділити такі форми залучення спеціаліста до участі у кримінальному провадженні: а) для надання безпосередньої технічної допомоги під час досудового розслідування і судового розгляду (ч. 2 ст. 71 КПК); б) для надання консультацій з питань, що потребують відповідних спеціальних знань (ч. 1 ст. 71; ч. 1 ст. 360 КПК); в) для надання висновків з питань, що належать до сфери його знань, під час досудового розслідування кримінальних проступків (ч. 2 та п. 7 ч. 4 ст. 71); г) для надання письмових роз'яснень під час дослідження доказів в суді (ч. 1 ст. 360 КПК). Отже, про участь спеціаліста у кримінальному провадженні йдеться у двох розділах, а саме: а) загальні положення (ст. 71 КПК); б) судові провадження у першій інстанції (ст. 360 КПК).

Інші автори пропонують поділяти форми використання спеціальних знань на три групи: зазначені та врегульовані КПК; зазначені, але не регламентовані КПК; не зазначені й не регламентовані законом. До першої групи відносять та вважають процесуальними такі: застосування спеціальних знань слідчим, спеціалістом, що бере участь під час проведення слідчих (розшукових) дій (ч. 7 ст. 237 КПК); педагогом під час допиту малолітньої або неповнолітньої особи (ст. 226 КПК); педагогом, психологом або лікарем у слідчих (розшукових) діях за участю малолітньої або неповнолітньої особи (ст. 227 КПК); перекладачем (сурдоперекладачем) (ст. 29, 68 КПК); судово-медичним експертом або лікарем під час проведення освідування (ст. 241 КПК); судово-медичним експертом або лікарем під час огляду трупа (ст. 238 КПК); експертом за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду (ст. 69, 242–245 КПК) [5, с. 183].

Наведену класифікацію не можна вважати бездоганною. Не викликає заперечень думка, що слідчий, спеціаліст та експерт є тими учасниками провадження, для яких використання спеціальних знань є професійним і службовим обов'язком. Щодо віднесення до форм використання спеціальних знань допомоги інших наведених осіб, є деякі застереження. В першу чергу це стосується перекладача. Наскільки доцільним є віднесення його до спеціаліста, про якого йдеться в ст. 71 КПК України. Він є самостійним учасником кримінального провадження. Його права та

обов'язки чітко та однозначно визначені законом та відсутні застереження, що на нього поширюються права і обов'язки спеціаліста.

Педагог, психолог, лікар, судово-медичний експерт, на нашу думку, охоплюється одним поняттям учасника кримінального провадження – спеціаліст в певній галузі знань. Мабуть, зважаючи на важливість питань, для з'ясування яких їх залучають, законодавець не тільки вказав на необхідність залучення спеціаліста, але і з якої саме галузі знань його доцільно запросити до участі у слідчій дії. Що стосується згадки про лікаря, то його запрошують «за необхідності» (ч. 1 ст. 227 КПК) або «якщо вчасно неможливо залучити судово-медичного експерта» (ст. ст. 238, 241 КПК). Тобто мова йде про використання спеціальних знань певної галузі, а змінюється тільки особа (рівень її кваліфікації та професійної підготовки з певних питань), яка ними володіє: судово-медичний експерт або лікар.

Аналізуючи нормативне регулювання форм використання спеціальних знань у кримінальному провадженні не можна обійти увагою Закон України від 22 листопада 2018 року [6]. Відповідно до цього закону передбачено використання спеціальних знань проведенням медичного освідування особи, а також залученням спеціаліста для надання висновку з питань, що належать до сфери його знань, під час досудового розслідування кримінальних проступків. У невідкладних випадках це може здійснюватися до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР). На жаль, законодавець не розкриває сутності медичного освідування. Подібне поняття містилося в КПК 1960 року, але із чинного КПК правомірно та обгрунтовано вилучено. Не вказано, в якому процесуальному документі мають відобразитися результати такого освідування, хто має його складати та яке доказове значення буде мати подібний документ. Скоріше за все це буде довідка лікаря, який оглянув особу. Вона не може дорівнюватися висновку експерта, оскільки освідування має завданням огляд тіла людини, а встановлення її стану потребує відповідних досліджень, що можливо тільки під час проведення експертизи.

На завершення слід зазначити, що додаткового роз'яснення потребує діяльність спеціаліста, за результатами якої буде надано ним висновок. Чи не повернемося ми до обговорюваного раніше питання про можливість проведення експертизи до початку кримінального провадження (до внесення відомостей до ЄРДР).

Література:

1. Скляренко С. Владимир: роман. М. : Худож. лит., 1981. 543 с.
2. Основи судової експертизи : навчальний посібник для фахівців, які мають намір отримати або підтвердити кваліфікацію судового

експерта / авт.-уклад.: Л. М. Головченко, А. І. Лозовий, Е. Б. Сімакова-Єфремян та ін. Х. : Право, 2016. 928 с.

3. Винберг А. И., Шавер Б. М. Криминалистика. М., 1949. 272 с.

4. Черенков А. М. Розслідування декларування недостовірної інформації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Київ, 2020. 19 с.

5. Дударець Р. М. Розслідування створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань: дис. ... канд. юр. наук: 12.00.09. Київ, 2019. 269 с.

6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19> (дата звернення 28 лютого 2020 р.)

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИСУТНОСТІ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ ОСІБ, ЧИЙ ПРАВА ТА ЗАКОННІ ІНТЕРЕСИ МОЖУТЬ БУТИ ОБМЕЖЕНІ АБО ПОРУШЕНІ

Лучко О. А.

*викладач циклу загально-правових дисциплін
Державної установи «Криворізька академія патрульної поліції»
м. Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна*

Однією із гарантій забезпечення прав осіб під час проведення слідчих (розшукових) дій є закріплення у ч. 3 ст. 223 КПК України (далі – КПК) серед загальних вимог до їх проведення вжиття належних заходів слідчим, прокурором для забезпечення присутності під час їх проведення осіб, чий права та інтереси можуть бути обмежені або порушені.

Законом України № 2213-VIII від 16.11.2017 року КПК було доповнено таким учасником кримінального провадження, як інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування [1]. До таких осіб під час проведення огляду можна віднести осіб, щодо майна яких проводиться огляд (власники, користувачі).

Крім загальної норми, обов'язок забезпечення присутності осіб, чий права та законні інтереси можуть бути обмежені чи порушені, закріплені і у спеціальній нормі щодо проведення обшуку житла чи іншого